

Issoria

over leven en loslaten

UITGAVE VAN
HOSPICE ISSORIA
VERSCHIJNT
TWEEMAAL
PER JAAR
OPLAGE 1.600
JAARGANG 19

voorjaar 2015

Rouw

Massage

Tuinonderhoud

FOTOGRAFIE

Jessica Smeenk (omslag), J. Pennings (pag. 11), Bouke Wartna (pag. 10), Maarten van Rooij (pag. 2 en 11), Chris van Houts (pag. 14) en Marcel Bres (pag. 16). **Met dank voor de foto's aan: www.freeimages.com op pag. 9, 12 en 14.**

AANKONDIGING SYMPOSIUM**SPANNINGEN EN CONFLICTEN IN DE OMGANG MET NAASTEN**

Woensdagavond 14 oktober 2015 in de Vredeskerk in Leiden van 19.00 tot 22.00 uur

Ongeneeslijk ziek zijn en sterven heeft niet alleen op de persoon die het betreft grote impact, maar ook op de naasten. Vaak worden naasten beschouwd als mantelzorgers, maar zij zijn ook vader, moeder, partner, kind, vriend of vriendin met ieder een eigen verleden en relatie met degene die gaat sterven. Als zorgverlener ben je te gast in dit 'familiesysteem', waarin je van alles kunt tegenkomen, van liefdevolle tot ernstig verstoorde relaties.

Het is voor de naasten niet altijd duidelijk waarvoor ook zij bij zorgverleners terecht kunnen. Andersom kunnen zorgverleners verwachtingen hebben van naasten die niet stroken met de realiteit. Dit kan spanningen en conflicten teweeg brengen, die een bron voor onrust en pijn kunnen zijn. Tijdens het jaarlijkse symposium van Issoria zullen we onze ervaringen in het omgaan met naasten delen. Met de casuïstiek als uitgangspunt zal een deskundige de theoretische aspecten in de omgang met naasten schetsen en handvatten geven voor de dagelijkse praktijk. Een en ander zal op speelse wijze worden omlijst.

Voor nadere informatie en opgave: info@issoria.nl.

Kosten € 15, over te maken op NL70 RABO 0395 934 559 t.n.v. Hospice Issoria o.v.v. 'symposium 2015' en de naam van de deelnemer.

HET COLLECTEHUISJE VAN ISSORIA

U wordt jarig. U gaat uw 25 jarig huwelijk vieren. U staat op het punt met pensioen te gaan. En uw vrienden en collega's vragen wat ze u cadeau kunnen doen. Of uw kinderen bellen elkaar en

vragen radeloos 'kan jij nog wat verzinnen dat we kunnen geven?'. U weet het zelf ook niet meer. Want geef nou toe, eigenlijk staat uw huis al vol. Moedeloos verzucht u: 'Ik heb alles al'.

Als u dit herkent, dan is het collectehuisje van Issoria iets voor u! Haal het op aan de Burggravenlaan en zet het op uw cadeautafel. En vraag uw gasten u cadeaugeld te geven voor Issoria. Issoria kan iedere euro gebruiken. Want jaarlijks heeft Issoria een exploitatie-tekort waardoor we niet zonder donateurs, gevers en schenkers kunnen. Haal het collectehuisje van Issoria voor één keer in huis en steun ons!

Mail of bel met kantoor:
info@issoria.nl of
071 - 514 22 75.

In dit nummer

Vertrekkende en komende penningmeester	3
Rouw: Iemand liep met mij mee	4
Rouwen in variëteit	5
De rouwzorg die Issoria biedt	6
Hoe doen ze dat bij Issoria? De tuin	7
Onverdeelde aandacht: massage	8
Wie zijn het die Issoria helpen met een gift of schenking?	10
Fotorubriek Ik herinner mij	11
Column J. Pennings	11
Drie projecten van de Fantastische € 1001-club	12
Uitgelicht: boek- en filmrecensie	14
Praktische informatie over Issoria	15
Stichting Vrienden van Issoria: acties die geld opleveren	16

Eb en vloed

Jos Heemskerk was 14,5 jaar de penningmeester van Issoria. Vorig jaar december nam hij afscheid en werd hij opgevolgd door Ron Hogenboom. Vijf vragen aan de mannen van de cijfers.

Tekst en foto ANNEMIEKE DE MAN

Jos Heemskerk

1. Wat heb je met cijfers?

Dat vind ik moeilijk om uit te leggen. Cijfers passen gewoon bij me. Ze spreken voor mij een duidelijke taal. Dat is altijd zo geweest. Vroeger thuis werd altijd om mijn mening gevraagd als het om cijfers ging. Ik had op mijn eindlijst een 10 voor handelsrekenen en een 10 voor boekhouden.

2. Waarom koos je voor vrijwilligerswerk bij Issoria?

Vlak voor de oprichting van Issoria werd me gevraagd om penningmeester te worden. Ik heb volmondig ja gezegd omdat de gedrevenheid van de oprichters en het doel van Issoria mij enorm aanspraken. Ik heb er nooit spijt van gehad.

Ron Hogenboom

1. Wat heb je met cijfers?

Heel veel. Het is begonnen in mijn jeugd. Mijn vader had een kruidenierszaak aan de Hoge Rijndijk. Daar heb ik leren rekenen; alles werd nog uit het hoofd uitgerekend. Later heb ik van cijfers mijn werk gemaakt.

2. Waarom vrijwilligerswerk voor Issoria?

Ik was vroeger bevriend met de broer van Jacinta van Hartevelde, een van de oprichters van Issoria. Ook onze ouders waren vrienden van elkaar. Vanuit die kant heb ik de ontwikkeling van Issoria jaren zijdelings gevolgd. Later groeide mijn betrokkenheid bij Issoria omdat zowel mijn vader als

3. Hoe ziet je leven na Issoria eruit?

Ik heb nog een aantal penningmeesterschappen en geniet daarnaast enorm van mijn vrije tijd. Ik fiets heel graag. In de afgelopen jaren ben ik met een vriend al naar Rome, Wenen en Santiago de Compostella gefietst. Dit jaar blijven we dichterbij huis; we gaan voor een rondje IJsselmeer.

moeder hier gestorven zijn. Toen ik vorig jaar gevraagd werd om Jos op te volgen, hoefde ik daar niet lang over na te denken.

3. Wat doe je naast het vrijwilligerswerk voor Issoria?

Ik ben getrouwd en heb drie kinderen, die inmiddels op eigen benen staan. Mijn vrouw en ik wonen in Hazerswoude Rijndijk. Thuis vind ik het heerlijk om in de tuin te rommelen. Verder ben ik gek op lezen, speel ik golf en ben ik zeer geïnteresseerd in sport. Ik mag graag basketbalwedstrijden van ZZ Leiden bezoeken. Mijn werkend leven breng ik

4. Wat staat er op nummer 1 op je bucket list?

Ik zou heel graag nog een keer naar de Rocky Mountains willen, maar dan aan de kant van Canada. De Amerikaanse kant van de Rocky Mountains heb ik al gezien. Ze zeggen dat de Canadese kant nog mooier is.

5. Welk boek heeft het meeste indruk op je gemaakt? En waarom?

Honderd jaar eenzaamheid van Gabriel García Márquez. De eerste keer dat ik het las, heb ik me er doorheen geworsteld. Maar als ik het nu weer oppak... Al die karakters zijn zo prachtig omschreven en de Zuid-Amerikaanse sfeer proef je gewoon als je het leest.

door bij Grant Thornton. Daar ben ik partner en accountant/adviseur voor MKB-bedrijven.

4. Wat staat er op nummer 1 op je bucket list?

Ik zou heel graag een groepsreis maken naar Amerika om daar een stuk of vijf NBA wedstrijden te bezoeken (basketbal). Het liefst de play-offs of de finale.

5. Welk boek heeft het meeste indruk op je gemaakt? En waarom?

De Da Vinci Code van Dan Brown. Ik houd van thrillers, maar vind het in dit boek interessant te lezen hoe tegen de historie en rituelen van het katholieke geloof wordt aangekeken. Ik ben ervan overtuigd dat er meer onderling begrip op de wereld zou zijn, als mensen meer over achtergronden van alle religies zouden weten.

Iemand liep met mij mee

Het verhaal van Marijke die rouwzorg van Issoria kreeg

Tekst MAARTEN VAN ROOIJ Foto JOHAN BÄCKES

‘**H**et eerste halfjaar na het overlijden van mijn man was ik nog druk met allerlei zaken. Er was zoveel te regelen. Ik ging ook snel weer werken. En toen op een dag kwam ik thuis en ervoer ik opeens een enorme leegte.’ Marijke (56) uit Leiderdorp verloor haar man in mei 2012. Vier maanden na de diagnose kanker stierf hij thuis. Ze hadden 34 jaar lief en leed gedeeld.

‘Een jaar na zijn overlijden was ik nog woedend en verdrietig. Ik draaide in cirkels rond. Mijn leven was uiteen geblazen, overal scherven. Niets had meer glans. Ik tuinierde graag, maar wat had dat voor zin? Want daar zat ik dan alleen in die tuin. Die tuin was voor ons samen, om er samen te eten of een borrel te drinken!’ Marijke ging op internet zoeken naar hulp maar ze vond niet wat ze zocht. Haar huisarts wees haar op de

rouwondersteuning die Issoria biedt.

In een kennismakingsgesprek keek de coördinator rouwondersteuning samen met Marijke welke behoefte zij had. Marijke: ‘Na dat gesprek werd ik gekoppeld aan een vrijwilligster. We voerden eerst drie gesprekken en toen keken we hoe het ging. Omdat we beiden positief waren volgden meer gesprekken. Meestal bij mij thuis. Maar soms gingen we ook wandelen.’

‘Er werd naar me geluisterd. Ik voelde me begrepen. Terugkijkend komt het er bij mij op neer dat ik inzicht in mijzelf wilde krijgen. Ik kon verder nadat ik me ervan bewust werd dat ik ook alleen iemand ben; iemand die iets kan betekenen voor anderen. Ik kreeg geen antwoorden of adviezen van de vrijwilligster. Zij spiegelde me andere invalshoeken voor en daardoor werd ik op weg

geholpen. Iemand liep met mij mee. De scherven vallen nu weer op hun plek. Ik kan weer nieuwe herinneringen maken. Ik heb natuurlijk nog steeds slechte momenten, maar ik weet nu dat die niet blijvend zijn omdat ik de wens tot leven terug heb gevonden.’

Manu Keirse

RUIMTE VOOR ROUW

Op 21 maart werd in het Bonaventuracollege het symposium Ruimte voor Rouw georganiseerd door de NVAZ, de brancheorganisatie van antroposofische zorgverleners. 's Ochtends waren er sprekers en 's middags workshops. Er was ook aandacht voor kunst. Tijdens het symposium werden de spekstenen kunstwerken van Liesbeth Borg tentoongesteld en het ochtendprogramma werd afgesloten met een performance van Paul van Dijk. Er namen 175 hulpverleners deel. Van de hoofdgastspreeker Manu Keirse vatten we de kern van zijn betoog samen op pagina 5 en 6.

Rouwen in variëteit

Rouw is niet loslaten maar anders aanpakken

De Vlaamse wetenschapper Manu Keirse presenteerde de belangrijkste psychologische inzichten en modellen rond rouw en verdriet. Het onderwerp rouw kwam in de jaren '70 in de belangstelling te staan. In rap Vlaams somde Keirse de belangrijkste kenmerken en kritiekpunten op. Want één sluitende theorie of waarheid bestaat er natuurlijk niet.

Tekst en foto MAARTEN VAN ROOIJ

Tegenover ieder inzicht staat een ander. Zijn stelling is: verdriet is als een vingerafdruk die iedereen herkent (verdriet is universeel), maar toch steeds uniek is (verdriet is voor ieder individu weer anders). En dat betekent dat je als hulpverlener rouw vooral serieus moet nemen, de individualiteit moet (h)erkennen en dus de mens in al zijn dimensies moet zien.

Basismodel: Stadia of fasen

Deskundigen die dit model aanhangen, onderscheiden stadia of fasen die rouwenden doorlopen. Bekende vertegenwoordiger van deze stroming is de Zwitsers-Amerikaanse psychiater Elisabeth Kübler-Ross. Zij onderscheidde vijf fasen: Ontkenning, Woede, Marchanderen, Depressie en Aanvaarding. De Amerikaanse psychotherapeute Catherine M. Sanders onderscheidde vijf andere fasen: Shock, Bewustwording van het verlies, Bewaren – afstand nemen, Helen en Hernieuwd opnemen van het leven.

Rouwtaken

De Amerikaanse rouwdeskundige William Worden formuleerde in 1992 rouwtaken die men heeft. Die taken zijn:

1. Onder ogen zien van de werkelijkheid van het verlies
2. Ervaren van de pijn van het verlies

3. Zich aanpassen aan de wereld zonder de ander
4. Emotioneel een plaats geven aan de overledene en verder gaan met leven

Duaal procesmodel

De psychologen Margaret Stroebe en Henk Schut (Universiteit van Utrecht) ontwikkelden het duaal procesmodel (1999). Dit model gaat niet meer uit van fasen of taken, maar van de twee werkelijkheden die aandacht vragen in een rouwproces: de rouwende is een dierbaar iemand verloren en moet daarin een weg zien te vinden (verlies georiënteerd), en tegelijkertijd is er het eigen leven dat verder moet gaan (herstel georiënteerd). Aan de ene kant heeft men tijd en ruimte nodig voor het verdriet, en aan de andere kant vraagt het dagelijkse leven aandacht. Het is belangrijk dat beide kanten aan bod komen in de rouwfase.

Gecomplieerde rouw

Psychologen hebben geprobeerd ernstige rouw erkend te krijgen als psychische stoornis in de DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th Edition). Lichamelijke, emotionele, cognitieve, existentieel getinte gedragsreacties die zo ernstig of langdurig van aard zijn dat ze de nabestaande in ernstige mate beperken in zijn sociaal of beroepsmatig functioneren. Dit noemt

men gecomplieerde rouw. Motief om gecomplieerde rouw in de DSM-5 te krijgen was vergoedingen van behandeling en medicatie geregeld te krijgen. Dit lukte overigens niet; rouw werd niet erkend als psychische stoornis.

Veel factoren zijn van invloed

Uit zijn eigen praktijkervaring somt Manu Keirse nog meer factoren op die in aanmerking kunnen worden geno-

Spekstenen beelden van Liesbeth Borg

Performance Paul van Dijk

men bij het kijken naar en omgaan met rouw en verdriet. Hij vindt namelijk dat we snel teveel op één hoop gooien. Individuele erkenning is belangrijk. Die individualiteit kan bijvoorbeeld afhangen van de positie die iemand had ten opzichte van de overledene. Soms kan dat zelfs voor een rouwende betekenen dat het verlies door de omgeving niet erkend wordt (de verliezer wordt in zijn of haar verlies niet erkend, bijvoorbeeld wanneer het gaat om een geheime liefde of een ex-partner). Ook geslacht heeft invloed op rouwprocessen. In onze Westerse cultuur zijn jongens en mannen opgevoed om dingen aan te pakken en te gaan doen. Mannen zullen dus eerder als reactie op verdriet en rouw zaken willen aanpakken en dus een actieve, instrumentele stijl van verwerking zoeken.

Terwijl vrouwen eerder een intuïtieve, gevoelsmatige stijl zullen zoeken. Verder heeft leeftijd vaak betekenis. Kinderen worden bijvoorbeeld regelmatig genegeerd onder het motto dat ze zich niet goed kunnen realiseren wat hen overkomt en hoogbejaarden onder het motto dat het verlies hoort bij deze fase van het leven.

Gebruik de kennis, luister en erken emoties

Manu Keirse sluit af met vier adviezen. De eerste is: gebruik de beschikbare kennis. De tweede is die kennis niet als keurslijf of voorschrift te gebruiken, maar als referentiekader. Het derde advies is alle dimensies van de mens te zien (fysiek, psychisch, sociaal, spiritueel/existentieel). Zijn vierde en laatste advies is, ga om met de draaikolk van emoties. Verwerken van verdriet is niet het loslaten ervan, maar juist leren het anders vast te houden. Want verdriet heeft te maken met de capaciteit liefde te geven. Alleen als een mens liefde heeft kunnen geven in zijn of haar leven, zal hij of zij verdriet ervaren. Dat is dus mooi!

Manu Keirse is klinisch psycholoog, doctor in de medische wetenschappen en hoogleraar verliesverwerking aan de Universiteit van Leuven. Hij is een veelgevraagd spreker over omgaan met verlies en verdriet en heeft verschillende bestsellers op zijn naam staan, waaronder: *Helpen bij verlies en verdriet*, *Rouw kent geen regels*, *Kinderen helpen bij verlies en Vingerafdruk van verdriet*.

De rouwzorg die Issoria biedt

Voor iedereen die een dierbare verliest, biedt Issoria rouwzorg.
Die dierbare hoeft dus niet in ons hospice te zijn overleden.
De zorg wordt individueel of in een groep gegeven.

Individueel

In een kennismakingsgesprek wordt bepaald welke vorm van rouwondersteuning het best past en welke vrijwillig(st)er die het best kan geven. De meest voorkomende vorm is het voeren van gesprekken. Meestal komt de vrijwillig(st)er bij iemand thuis. Een gesprek duurt anderhalf uur. Soms helpt het erbij te wandelen. Soms helpt het iets te maken of op te schrijven dat uitdrukking geeft aan de emoties of gedachten. Het belangrijkste is echter dat er iemand is die luistert en die soms wat structuur in gedachten en emoties kan brengen. Geen mens verwerkt zijn verdriet of rouw op dezelfde manier of in dezelfde tijd. Onze vrijwillig(st)ers

hebben daarom altijd aandacht voor het persoonlijke, het individuele.

In een ontmoetingsgroep

Sinds kort biedt Issoria ook rouwzorg in groepsverband aan. Deelnemers kunnen (h)erkenning en begrip vinden in elkaars verhalen. In de ontmoetingsgroep gaan begeleiders en deelnemers zonder oordeel en met respect voor ieders eigenheid gedurende acht bijeenkomsten op weg door het land van rouw. De deelnemers staan stil bij ieders verlies en de warboel aan gevoelens die dit met zich mee kan brengen. De impact op het dagelijkse leven wordt besproken en hoe iemand na het verlies van een dierbare de draad van

het leven weer op kan pakken. De bijeenkomsten vinden plaats in het gebouw Verbum Dei, Plantage 16 in Leiden.

Kosten

De individuele rouwzorg kost niets. Voor de groepsgewijze rouwzorg vragen we € 10,- per keer, dus € 80,- voor de acht bijeenkomsten.

Aanmelden

Voor informatie over of aanmelding voor de rouwzorg (individueel of in groepsverband) kunt u terecht bij Thea van Haarlem (06 - 27 22 87 55) of Jacinta van Hartevelde (06 - 30 26 70 68) of door te mailen naar info@issoria.nl.

V.l.n.r. Mieke Straathof, Ton Staphorst, Theo Klein

Hans Hazen maait het gras

Hoe doen ze dat bij Issoria?

De tuin

Tweemaal zo groot is hij als die bij het 'oude huis' aan de Plantage: de tuin van het nieuwe Issoria aan de Burggravenlaan. Zelfs een leek kan zien dat het een hele klus is om zo'n oppervlakte op orde te houden. Een fors gazon, borders met bomen, struiken en lage beplanting en tegen de gevel van het huis verhoogde borders met onder andere een kruidentuin. En er is ook nog een schaduwtuin.

tekst en foto's JESSICA SMEENK

Bij de verhuizing, ruim anderhalf jaar geleden, was er sprake van achterstallig onderhoud. Niet alleen snoeien en wieden was hard nodig. Er moest nog veel rommel opgeruimd worden die na de verbouwing was achtergebleven. De schaduwtuin was verzakt en er moest zestien kuub aarde bij om dat te verhelpen.

Maar nu, op de eerste echt zomerse dag in april, ligt de tuin er prachtig bij. Overall staan narcissen, geschonken door de firma Leenen uit Sassenheim, het gras

is frisgroen en de bomen zullen binnenkort vol blad zitten. Dan zal de schaduwtuin onder de beuken echt helemaal in de schaduw liggen.

Voor zo'n goed verzorgde tuin heb je veel groene vingers nodig. Bij Issoria zijn dat de vingers van de leden van de tuingroep. Voor de verhuizing telde de groep vier vrijwilligers, nu acht. Ze zijn – op een na – allemaal met pensioen en ze hebben wat betreft opleiding en beroep nogal uiteenlopende achtergronden. Maar ze hebben allemaal 'wat met groen'.

Elke week werken gemiddeld vier leden van de groep een aantal uren in de tuin. Deze keer zijn dat Hans Hazen, die het werk coördineert, Theo Klein, Mieke Straathof en Ton Staphorst. Hans zit al twaalf jaar in de tuingroep, vanaf de oprichting van de hospice. Ton is er na de verhuizing bij gekomen Mieke en Theo iets eerder. In de tuin verdelen ze het werk op natuurlijke wijze, vertelt Mieke. 'We lopen een rondje en dan bekijken we wat we gaan doen.' Hans gaat het gras maaien. Ton gaat onkruid schoffelen in het grint langs de paden. Theo schoffelt de borders om het huis. Hij heeft daarvoor zelf een stuk gereedschap gemaakt waarmee je gemakkelijk het onkruid weghaalt zonder andere planten te beschadigen. Mieke gaat wieden in de borders om het huis. Steeds houdt de groep in de gaten welke planten op welke plek goed aanslaan en welke niet.

Het loopt allemaal gesmeerd. Alles wat je in de tuin kunt zien houdt de tuingroep bij. Alleen voor de grote bomen komt er af en toe een 'bomendokter'. En eigenlijk zou er een goede fee langs moeten komen om de muur tussen tuin en straat te restaureren...

Vlak voor hij weer naar huis fietst vertelt Hans over een gast van Issoria, een jonge vrouw. 'Ze mocht nog wel in het zonnetje. Terwijl ik aan het maaien was verhuisde ze van het ene plekje naar het andere. Je zag dat ze zó aan het genieten was. Daar doe je het voor.'

Onverdeelde aandacht

Gasten in Issoria vinden het prettig om door vrijwilligers en verpleegkundigen gemasseerd te worden. Omdat daarvoor in de dagelijkse praktijk niet altijd tijd is, is sinds begin 2015 massagetherapeute Joke Ridder als vrijwilligster aan Issoria verbonden.

tekst en foto's ANNEMIEKE DE MAN

Zij komt speciaal om gasten massages te geven, gericht op het vergroten van het comfort en welbevinden. Deze vorm van zorg wordt complementaire zorg genoemd. Wat dat precies inhoudt, legt Joke in dit artikel uit. Joke is naast massagetherapeute ook verpleegkundige en geeft trainingen aan zorgverleners.

Wat is Complementaire Zorg?

‘Complementaire zorg betekent letterlijk aanvullende zorg. Deze zorg komt dus niet in plaats van de gangbare verpleegkundige zorg, maar voegt daar iets aan toe. Complementaire zorg werkt vanuit de overtuiging dat lichaam en geest onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Complementaire zorgbehandelingen, zoals massages, zijn er puur op gericht om het comfort en de kwaliteit van leven te vergroten. Ziek zijn gaat altijd gepaard met stress en lijden en ook met zingevingvragen. Met complementaire zorg geef je onverdeelde aandacht aan mensen, waardoor het lijden en de stress verlicht worden en er ruimte ontstaat voor een positief, comfortabel moment. Het is niet alleen mijn ervaring, het is ook wetenschappelijk aangetoond dat massages bijzonder gewaardeerd worden. Door de aanraking en aandacht voelt de patiënt zich gesteund en dat kan het welbevinden verbeteren.’

Voor wie is de complementaire zorg bedoeld?

‘Uit de praktijk blijkt dat chronisch zieken, oncologische patiënten en palliatieve patiënten veel baat hebben bij complementaire zorg. Maar ook in de psychiatrie, ouderenzorg en kinderverpleging worden complementaire zorgbehandelingen toegepast.’

Welke behandelingen vallen onder complementaire zorg?

‘Massages, werken met kruiden en etherische oliën, ontspannings- en visualisatieoefeningen en werken met muziek. Al deze behandelingsvormen geven onverdeelde aandacht aan het lichaam en de geest van de patiënt. Indien gewenst is er aandacht voor zingevingvragen. Door

massagetherapeute
Joke Ridder

een complementaire zorgbehandeling is soms minder medicatie tegen pijn of minder slaapmedicatie nodig.’

Wie mogen complementaire zorgbehandelingen geven?

‘Verpleegkundigen die een opleiding gevolgd hebben daarvoor. Zelf heb ik vele jaren scholing op dit terrein gevolgd. Er worden mensen in kwetsbare fases van hun leven aan je toevertrouwd; deskundigheid, ervaring en reflectie op je handelen zijn belangrijk. Ik ken meerdere verpleegkundigen die een opleiding in een vorm van complementaire zorg zijn gaan volgen, meestal ingegeven door een positieve ervaring ermee. Soms starten ze een eigen praktijk, maar ook integreren ze de complementaire zorg in hun reguliere werk, als daar gelegenheid en tijd voor is.

Het is belangrijk om complementaire zorg in te zetten in overleg met het verpleegkundig team. Als je kennis hebt van de achtergrond en de fysieke en mentale conditie van een patiënt, kun je je behandeling daar goed op afstemmen. Voor mij als massagetherapeute is het bijvoorbeeld belangrijk om te weten waar de patiënt pijn heeft en of er andere

fysieke of mentale ongemakken zijn waar ik rekening mee moet houden, zoals broze botten, kouwelijkheid, misselijkheid, de aanwezigheid van katheters of sondevoeding of wanneer een gast een moeizame dag heeft, waarin hij of zij zich eenzaam voelt.’

Hoe pas je complementaire zorg toe in Issoria?

‘Ik ben iedere woensdagmiddag in Issoria en schuif altijd aan bij de overdracht van 15.00 uur. Daarnaast maak ik in overleg

Er worden mensen in kwetsbare fases van hun leven aan je toevertrouwd

met mijn collega’s een ronde langs de gasten om te vragen of ik wat voor ze kan betekenen. Dat kan heel verschillend zijn. Als een gast last heeft van koude voeten, kan ik met een voetmassage het bloed

weer laten stromen: de voeten worden dan weer lekker warm. Bij gasten met pijnklachten is mijn massage gericht op het ontspannen van de spieren. Mijn aanraking is meestal zacht: soms kan alleen het vasthouden van een pijnlijke voet al verlichting bieden. Na de behandeling rapporteer ik altijd wat ik gedaan heb en hoe de gast daarop reageerde, als overdracht naar mijn collega’s.’

Wat zijn de reacties van gasten in Issoria op de massages?

‘Heel positief. Sommige gasten vertellen hoe fijn het is om even pijnvrij te zijn. Anderen ervaren de behandelingen als steunend en verlichtend. Wat ik doe is heel contactvol; ik geef extra aandacht in de vorm van aanraking. Soms schieten woorden te kort of is alles al gezegd, dan is het fijn om op een andere manier menselijk contact te hebben. Ik gaf laatst een gast een zachte rugmassage. Ze reageerde daar direct op en zei: ‘Wat is dit een koesterende aanraking.’ Een andere gast vertelde na een redelijk stevige voetmassage dat ze het heel fijn vond om haar eigen kracht weer te voelen. Ik vind het bijzonder dat ik op deze manier een bijdrage mag leveren aan de zorg die Issoria gasten biedt.’

Wie zijn het die Issoria helpen met een gift of schenking?

Ieder jaar ontvangt Issoria van particulieren en ondernemers giften of schenkingen. Wie zijn het? Waarom doen ze het? Hebben ze een bijzondere relatie met Issoria?

tekst en foto MAARTEN VAN ROOIJ

Wie?

Bouke Wartna (65 jaar) uit Leiden.

Wat ben je?

Gepensioneerd personeelsmedewerker bij de gemeente Den Haag

Wat geef je?

Ik heb onze familiepiano gegeven. Die piano is door mijn grootouders gekocht in 1914. Ze hadden een groothandel in melk in Rijswijk. Een aantal van hun veertien kinderen en nazaten hebben er les op gehad. Mijn tak van de familie is kinderloos en ik kon zelf niet meer spelen op de piano vanwege artrose. Dus zocht ik een goede bestemming voor de piano. Rond de kerst vorig jaar kreeg ik de gedachte de piano aan een hospice te schenken.

Heb je een speciale band met Issoria?

Ik heb vooral goede herinneringen aan hospice St. Austell in Cornwall. Daar werkte mijn broer meer dan 20 jaar in de terminale zorg. En hij is er in 2011 zelf gestorven. Ik heb hem daar opgezocht en hij speelde nog kort voor zijn overlijden graag piano. Hij werd er goed verzorgd.

Hoe sta je in het leven?

Waar woorden ophouden, is er muziek. Voor elk gevoel biedt muziek antwoord... van jubelgevoel tot het gevoel van verlies van je dierbare. Zowel in klassieke als in populaire muziek. Denk aan Schubert of Frommermann (Commedian Harmonists), maar ook een Piet Veerman die samen met zijn kleindochter Melanie

Jonk 'Lovin' arms' prachtig zingt. Of een Margriet Eshuis die een prachtig lied zingt voor al die mensen die per fiets de Alp d'Huez beklimmen voor kankerpatiënten.

De familiepiano staat sinds begin dit jaar op de overloop van Issoria op de 1e etage.

ISSORIA OOK STEUNEN?

Voor de exploitatie van Issoria is jaarlijks veel geld nodig. Daarom is de Stichting Vrienden van Issoria altijd op zoek naar extra geld.

U kunt éénmalig een bedrag storten op het rekeningnummer van de Stichting Vrienden van Issoria, IBAN: NL75AB-NA0892838426.

U kunt ook donateur worden, sponsoren of schenken. Voor meer informatie daarover kunt u contact opnemen met de voorzitter van de Vrienden van Issoria, Wim de Leeuw 06 – 53 28 45 58 of per mail vriendenvanissoria@gmail.com.

IK HERINNER MIJ

langdurige beoordelingsprocedure. Ze was 51 jaar.

Op haar rouwkaart stond een deel van een gedicht uit het boek Doodgewoon van Bette Westera:
De dagen deden zeer,
Het leven was te zwaar,
Ze kon gewoon niet meer.

Vanuit onze woonkamer kijken we nu op twee beelden van haar hand. We hebben ze in de tuin gelegd. Een kop van een ons onbekende man. En een kleurrijk oog. Of is het een stralende zon?

Ondanks of dankzij de dood gaat de natuur zijn gang. Het voorjaar breekt weer aan.

Maarten van Rooij

Voor de buitenwereld was ze een meestal opgewekt, veelzijdig en creatief mens. Voor de kinderen waar ze les aan gaf een liefdevolle,

enthousiaste juf. De werkelijkheid was anders. De zus van mijn partner is deze winter met hulp van artsen gestorven na een ingewikkelde en

Heeft u ook een foto voor deze rubriek? Stuur deze dan aan info@issorria.nl. Graag in een zo hoog mogelijke resolutie (pixels).

BLOEIEN

Er moet gesnoeid worden. Veel animo om te werken heb ik niet; te mooi weer. Een nog grotere rem op de arbeid is vrees. Vrees om de 87 jaar oude magnolia naar de knoppen te snoeien. De magnolia is geplant door de eerste bewoners van het huis. Ik sta te weifelen met de telescopsnoeischaar in mijn hand.

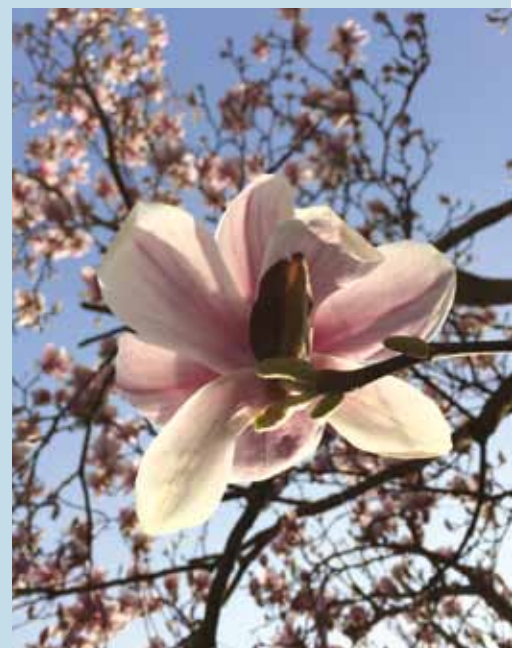
Ah, een man met gereedschap, zegt mijn linker buurman van achter de heg, altijd gevaarlijk. Ja, zeg ik, ik ben bang dat ik 'm omleg. Ik heb een boekje over snoeien, zegt hij.

In het boekje staat alles over juist en

onjuist snoeien en niets over wanneer er gesnoeid moet worden. Op hoop van zegen, zeg ik als ik het boekje teruggeef.

Bij het doorknippen van iedere tak vallen blaadjes uit de bloemen. De kale tuin wordt een lichtroze slachtveld. De gesnoeide takken breng ik naar de groenzak die voor het huis staat. De vrouw van de buurman zit in de voortuin. Ze kijkt me misprijzend aan. Snoeien doet bloeien, zeg ik verontschuldigend. Ja, dat zeggen ze. Maar je had toch wel even kunnen wachten tot hij uitgebloeid is.

J. Pennings

Drie projecten 1001-euroclub uitgelicht

In 2013 startte José Neuteboom de Fantastische 1001-euroclub. Zij zoekt 100 actievoerders die in twee jaar tijd ieder 1.001 euro voor Issoria 'verdienen' met ieder een eigen actie passend bij het eigen talent. Jessica Smeenk zet weer drie deelnemers in de spotlight. Beschrijvingen van alle acties zijn te vinden op de website: www.issoria.nl/1001europrojecten. Heeft u een idee voor een nieuwe actie, meld u dan aan bij José Neuteboom door een mail te sturen naar jose.neuteboom@online.nl of info@issoria.nl.

Boterkoek

'Je kunt er ook een meenemen als je op bezoek gaat, in plaats van een bos bloemen. Dat is soms ook nog voordeliger, want ze kosten maar vijf euro.' Je merkt meteen dat Miralda Schröder geen moeite heeft met het aanprijzen van de boterkoeken die zij bakt in het kader van haar 1001-euro-project voor Hospice Issoria. Ze heeft er sinds januari van dit jaar - toen ze ermee begon - al een stuk of 150 verkocht. 'Er zijn weken dat ik er wel veertien verkoop.' Ze hoopt voor de warme zomerperiode haar doel te hebben bereikt. 'Want dan is het hier in het appartement zo warm dat bakken niet echt leuk is.'

Miralda maakt ook reclame voor haar project in haar kapperszaken - een grote in de Leidse Merenwijk en een kleinere in de Bachstraat. Daar serveert ze elke vrijdag haar zelfgebakken boterkoek. Dat leidt natuurlijk tot bestellingen.

Miralda is naast haar werk als kapper al zes jaar zorgvrijwilliger in Issoria, waarvan twee jaar kookvrijwilliger. Op donderdag past ze altijd op haar drie kleinkinderen.

Miralda Schröder

Haar hobby omschrijft ze kort en krachtig: zorgen voor mensen. 'Ik ben een gezelligheidsmens. Ik maak het graag zo leuk en lekker mogelijk.' Bakken heeft ze van haar oma geleerd.

Ze begon aan haar project na een gesprek met José Neuteboom, die met

het idee van de 1001-europrojecten kwam. Die legde haar vorig jaar december uit wat zo'n project inhoudt. 'Die nacht had ik een droom dat ik het heel druk had en dat ik wel veertig boterkoeken moest bakken.' Ze besloot op 1 januari van start te gaan en dat loopt dus goed.

Toveren met bloemen

Toveren met bloemen. Dat doet Ineke van Staalduinen uit Katwijk. Ze verzorgt op hoogtijdagen (samen met oud-vrijwilliger Marian Stolwijk) of tijdens een training groendecoraties voor Issoria en ze maakt bloemwerk voor de herdenkingsbijeenkomsten die de hospice organiseert. Dat doet ze naast haar werk als freelance bloemsierkunstenaar met als specialiteiten bruidswerk en rouwbloemwerk.

Ook geeft ze workshops. Van een type workshop maakte ze een 1001-europroject voor Issoria; in december telde ze ongeveer zestig deelnemers aan "Creatief met groen in kerstfeer" en eind dit jaar volgt een herhaling. De deelnemers konden kiezen uit een langwerpige tafeldecoratie met lichtpunten, een feestelijke plantaardige taart of een versierde stok voor bij de buitendeur of als haarddecoratie.

Het project werd geboren toen Jacinta van Harteveld afscheid nam van Issoria.

Ineke sierde daarvoor de ruimte op. 'Iedereen was erg enthousiast', vertelt ze in haar zonnige Katwijkse woonkamer. 'Mensen vroegen: waarom geef je niet eens een workshop? Dat werd er een voor kerst. Voor zo'n workshop heb je veel onkosten omdat je veel materiaal moet kopen. Maar ik kan per deelnemer 12,50 euro voor het goede doel afdragen.' Dat resultaat was mede mogelijk doordat Wim de Leeuw de facilitaire ruimte van zijn makelaarskantoor gratis beschikbaar stelde.

Ineke is op Issoria niet alleen actief als bloemsierkunstenaar. Ze is ook vaste invaller voor de verpleegkundigen van Activite die in de hospice werken. Voor ze met pensioen ging werkte ze vele jaren op de afdeling spoedeisende hulp van het LUMC.

Toen ze een jaar of veertig was volgde ze een vakopleiding in Aalsmeer en daarna volgde ze cursussen bij een meesterbin-

Ineke van Staalduinen

der in Zeist. In haar woonkamer en in haar atelier in de achtertuin van haar huis zijn prachtige voorbeelden te zien van de kunstwerken die zij maakt.

Wie wil weten wanneer de volgende workshop in het kader van het 1001-europroject is moet de website van Ineke in de gaten houden: www.inefleur.vpweb.nl. Daarop zal zij de data publiceren.

Lekkernijen

Wie van meringue, lemon curd, jam of taart houdt maar geen tijd of zin heeft om dit soort lekkernijen te maken moet bij Alie Ronkes-van Vliet zijn. Zij maakt deze producten in haar eigen keuken en verkoopt die om geld in te zamelen voor Issoria.

Alie heeft al een 1001-europroject afgerond. Ze bracht het bedrag bijeen door workshops 'werken met klei' aan te bieden, haar keramiek te verkopen en daarnaast jam, taarten en romige verse advocaat tegen een schappelijke prijs aan te bieden. Bij haar tweede 1001-europroject ligt het accent op de verkoop van de producten uit haar keuken.

Alie, die in Voorschoten woont en in het LUMC in Leiden werkt, heeft de 'Fantastische 1001-euroclub ontdekt door haar contacten met collega-verpleegkundige José Neuteboom. Tijd om

vrijwilligerswerk te gaan doen in Issoria had en heeft ze niet. Met haar projecten draagt ze op een andere manier bij aan de zorg in de hospice.

Met het produceren van advocaat begon Alie ooit omdat ze veel eidooiers overhield bij het maken van meringues. Maar ze wilde weer eens wat anders en nu gebruikt ze die dooiers voor lemon curd of lekkere vla. Benodigdheden voor haar producten hoeven niet altijd geld te kosten, ontdekte ze; in het openbaar groen aan haar plantsoen groeien 's zomers heerlijke kleine gele pruimpjes. Daar maakt ze jam van, net als van bramen uit de vrije natuur. Dan hoeft ze alleen de suiker en het geleermiddel te kopen.

Een van de leuke aspecten van haar werk ten behoeve van Issoria vindt Alie dat ze dingen doet die ze anders niet zo gauw zou ondernemen. 'Ik ben niet zo'n organiseerder en ook niet zo'n verkoper',

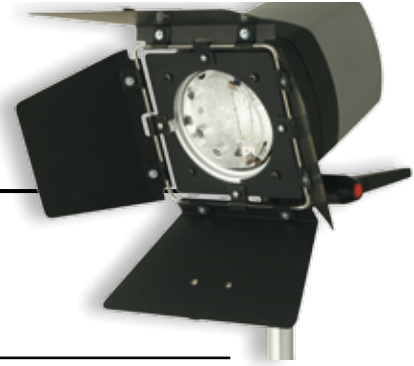

Alie Ronkes-van Vliet

vertelt ze. Maar ze heeft wel een keer een markt 'met wat Issoria-dingen' georganiseerd toen de Voorschotense schrijver Kees Smit een boek ging presenteren in winkelcentrum Hofland.

Ook ontmoet ze geregeld bijzondere mensen, zoals Anja Anker, die kaarsen van gerecycled kaarsvet maakt en verkoopt om 1001 euro bijeen te brengen voor Issoria.

Uitgelicht

The Farewell Party

Het Jodendom verbiedt euthanasie. Ook mag men een stervende geen actieve hulp bij het sterven geven. Het moment van leven en sterven is in handen van de Hemel.

In deze Israëliische film wordt dit gegeven op subtiele en respectvolle wijze aan de orde gesteld.

Een groep vrienden in een bejaarden-tehuis in Jeruzalem bouwt een apparaat waarmee hun doodzieke vriend zelf euthanasie kan plegen. Een van de leden van het groepje is tegen deze euthanasiepraktijk, maar als zij zelf de ziekte van Alzheimer krijgt stelt ze haar oordeel bij. Al gauw bieden zich andere mensen uit hun omgeving aan. Dit vormt een emotioneel dilemma voor de groep.

De film behandelt een zwaar onderwerp, maar nergens voelt de film zwaar. Er zitten hilarische momenten in maar er blijft ontzag voelbaar voor het onderwerp euthanasie. Na afloop van de film voel je respect voor de mensen die het apparaat hebben gebouwd en gebruikt.

Trees Schoof

De dood legt Liefde bloot van Marijtte van der Horst

In dit indrukwekkende boek uit 2009 beschrijft Marijtte van der Horst (vormgever in de mode en beeldend kunstenaar) haar ervaringen gedurende de periode dat haar grote liefde Hein ongeneeslijk ziek was, vocht om te leven, dat uiteindelijk toch los moest laten en het jaar na zijn dood.

Dat beschrijven doet ze niet alleen met woorden (dagboekfragmenten, gedichten, citaten), maar ook met beelden (schilderijen, tekeningen, geborduurde foto's).

Deze periode is voor Marijtte niet alleen een confrontatie met de ziekte en het naderend einde van haar man, maar ook met haar eigen manier van in het leven staan en de keuzes die ze gemaakt heeft.

Na zijn overlijden is er de zoektocht in het land van rouw en het zich opnieuw leren verbinden met een samenleving, waarin zij niet meer is die ze ooit was.

Erna ten Broeke

Bette Westera wint grote kinderboekenprijs

Op 11 april jl. ontving Bette Westera de Woutertje Pieterse prijs (het beste oorspronkelijk Nederlandstalige jeugd- of kinderboek) voor haar boek Doodgewoon. We feliciteren Bette, die naast het schrijven sinds twee jaar ook kookvrijwilligster bij Issoria is, van harte met deze prijs. In het vorige Issoria Magazine interviewden we Bette over haar net verschenen boek. Zij reageerde op een vraag van een jongetje uit de zesde klas: "Word

je van het lezen van zo'n boek dan niet alleen bedroefd? Ik heb hem gezegd dat het soms juist helpt als je van iets kunt huilen en als dat tot een gesprek leidt." Bette werkte bij het maken van Doodgewoon samen met illustratrice Sylvia Weve. Een interview met Bette is te zien op: <http://www.woutertjepieterseprijs.nl/WPP/home.asp>

Maarten van Rooij

V.l.n.r. Sylvia Weve,
Bette Westera en
Hanneke Groenteman

Wat kan Issoria doen voor u, wat kunt u doen voor Issoria?

Wat we bieden

Hospice Issoria biedt zorg aan mensen in de laatste levensfase en hun naasten. Daarnaast heeft de stichting het bevorderen van de integratie van het stervensproces in het dagelijks leven tot doel.

Zorg in de hospice

In de nieuwe sfeervolle stadsvilla aan de Burggravenlaan 11 in het centrum van Leiden kunnen we zeven gasten en hun naasten ontvangen. Een team van vrijwilligers en verpleegkundigen verleent, in nauw overleg met de gast, de naasten en de eigen huisarts, zorg. We proberen hierbij zoveel mogelijk rekening te houden met de eigenheid van iedere gast, speciale wensen en behoeften.

Zorg thuis

Voor mensen die liever (zo lang mogelijk) thuis willen blijven, is er Issoria Thuis. Samen met degene die gaat sterven en de naasten verkennen we welke ondersteuning thuis nodig is en hoe die in te zetten. Dit kan variëren van hulp bij de inzet van praktische ondersteuning, psychosociale begeleiding tot 24-uurs bereikbaarheid.

Zorg na het overlijden

Voor mensen die na het verlies van een dierbare, al dan niet binnen Issoria, behoefte hebben aan extra ondersteuning is er de mogelijkheid van rouwondersteuning. Hiervoor is een speciaal opgeleide groep vrijwilligers beschikbaar.

Uitdragen van expertise

Issoria draagt haar opgedane kennis en ervaring graag uit. Wij verzorgen voor diverse doelgroepen lezingen en themabijeenkomsten op het gebied van palliatieve zorg en rouw. Een training of scholing op maat behoort ook tot de mogelijkheden.

Hoe we zijn georganiseerd

Hospice Issoria is georganiseerd in drie stichtingen. De Stichting Hospice Issoria

die verantwoordelijk is voor de dagelijkse exploitatie. De Stichting Vrienden van Issoria die zorgt voor de broodnodige extra financiële middelen. En de Stichting Burggravenlaan waarin de aankoop en het bezit van het pand Burggravenlaan is ondergebracht. Bij Issoria zijn drie betaalde coördinatoren en 1 hospice-assistent in dienst. Er werken verder meer dan 100 vrijwilligers.

Voor wie is Issoria Magazine?

Issoria Magazine verschijnt tweemaal per jaar en geeft een beeld van ons werk. Het wordt verspreid onder onze donateurs, professionele relaties en de eigen vrijwilligers. Het blad wordt gemaakt door vrijwilligers. Issoria Magazine wordt kosteloos gedrukt door Okay Color Graphics (Alphen aan den Rijn) in een oplage van 1.600 stuks.

Gebruik maken van onze zorg

Wilt u gebruik maken van onze hulp voor uzelf of voor een familielid, bel ons dan. Samen met u wordt dan bekeken wat het beste bij uw zorgbehoefte past. Aarzel niet, onze missie is u de best mogelijke ondersteuning te bieden in en rond de laatste levensfase.

Onze gegevens

Bezoek- en postadres:

Burggravenlaan 11,
2313 HM Leiden

Tel: 071 - 514 22 75

Mail: info@issoria.nl

Website: www.issoria.nl

Rekeningnummer

Vrienden van Issoria:

NL75ABNA0892838426

Issoria

De naam Issoria is afgeleid van *Issoria lathonia*, de kleine parelmoervlinder. Een vlinder die uit zijn cocon kruipt en naar het licht opstijgt wordt in veel culturen gezien als beeld van het sterven van de mens.

OKAY COLOR
GRAPHICS

Stichting Vrienden van Issoria

RABO SPONSORFIETS-TOCHT 28 JUNI

Als startschot van de beoogde fusiebank organiseren Rabobank Groene Hart Noord en Rabobank Rijnstreek dit jaar voor het eerst samen de jaarlijkse fietsdag. Op zondag 28 juni 2015 kan iedereen geld bij elkaar fietsen voor de clubkas. En Issoria doet mee!

Plezier voor iedereen

Iedereen kan meefietsen; vrijwilligers, vrienden, kennissen, kinderen, van jong tot oud, van recreatief tot professional. In 2015 kunnen fietsers kiezen uit verschillende afstanden, routes en startpunten. De te rijden afstanden zijn 20, 40, 60 en 100 kilometer.

Bijdrage aan de lokale samenleving

Om haar maatschappelijke betrokkenheid te tonen zet de Rabobank zich graag in voor het lokale verenigingsleven. Verenigingen, sportclubs, stichtingen, koren, fanfares, buurtinitiatieven en welzijnsorganisaties: allemaal kunnen zij meedoen aan de Rabobank Sponsorfietsocht.

Sponsorbijdrage

Issoria doet dus mee. Hoe meer fietsers meedoen voor Issoria, hoe meer kilometers er worden gereden, hoe hoger het sponsorbedrag is. De sponsorbijdrage kan oplopen tot wel € 1.000,-! Wil je meefietsen op 28 juni voor Issoria geef je dan op via een mailtje naar info@issoria.nl

BEWEGEN VOOR ISSORIA

De Vrienden van Issoria startten dit voorjaar een nieuwe actie die minimaal € 10.000,- bij elkaar moet brengen. Zij zoeken sportievelingen en sponsors die gedurende het hele jaar aan meerdere activiteiten kunnen en willen deelnemen.

Daarbij denken de initiatiefnemers in eerste instantie aan hardlopen, wandelen en fietsen.

De eerste actie richtte zich op de 25ste Leiden Marathon op zondag 17 mei

2015. Er werd een heuse campagnepagina 'Hollen voor Issoria' voor geopend: <http://topsportleiden.wijzinsport.nl/campagnes/issoria/hollen-voor-issoria/>. Op de site staat een filmpje waarin oud-Olympisch hardlooperster Yvonne van Dorp meedoen promoot en coördinator Hans van der Graaff iets vertelt over Issoria. Deze groep enthousiaste Leidse sportievelingen zal het komende jaar nog meer van zich laten horen.

RECORDOPBRENGST SLAG OM LEIDEN: € 33.110

Op 17 maart werd de vierde editie van de kennisquiz de Slag om Leiden gehouden. Het werd weer een groot succes met 53 deelnemende teams. Je kon over de hoofden lopen in de grote zaal van sociëteit Minerva, die voor de derde keer gastvrijheid bood aan dit evenement. Winnaar werd het team van het Cultuurfonds Leiden. Ieder team legde 495 inschrijfgeld neer. En tijdens de avond werd nog extra geld geïncasseerd via het uitdelen van vriendschappelijke boetes en voor het eerst een veiling. In totaal werd € 33.110 voor Issoria opgehaald.

Volgend jaar zal de 5e editie worden gehouden van de Slag om Leiden. De organisatoren hebben aangekondigd dat deze lustrumeditie in maart 2016 nog grootscher zal worden gevierd. De eerste deelnemende editie hebben zich alweer ingeschreven! Foto's en filmpjes over de Slag om Leiden zijn te vinden op <https://nl-nl.facebook.com/slagomleiden>.